

VROUWEN

VAN AMSTERDAM

VROUWEN VAN AMSTERDAM

een ode

naam: Annick Germaine M. van Hardeveld
geb: 9 November 1923 te Amsterdam
pers.bew: A 35/181484

is aangesteld als verpleegster van een Rode Kruis -
E.H.B.O. - color

Een ieder die bij de Rode-Kruis taak, welke alle mogelijke
bijstand te verlenen

Elke militair heden in de weg

idem: O.N.

Hereby, document:

name: Annick van Hardeveld
born: 9 November 1923
identification card: A 35/181484

has been of a Red-Cross troop.

Every military assistance
requ... of her

Signature

Commandant
A.X.III
C.MAN
56. NB

MELK

VERBODEN
WIT BASIN
TE
DUIKEN

AD

10
dag
ing

'T MANDJE
BET VAN BEEREN

LOVE I
FUCK YOUR OPPRESSOR
BEAUTY STANDARDS

QUEEN

VOORWOORD

In *Vrouwen van Amsterdam* vertelt een groep jonge, bevoegen onderzoekers, verbonden aan het Amsterdam Museum, over de verschillende manieren waarop vrouwen de stad Amsterdam maken tot wat zij vandaag is. Vanuit hun diverse achtergronden – filosofie, geschiedenis, museumstudies, literatuurwetenschap, kunstgeschiedenis en cultuurwetenschap – deden zij een jaar lang onderzoek naar hoe vrouwen hebben bijgedragen aan Amsterdam én hoe Amsterdamse vrouwen de wereld buiten de stad hebben beïnvloed en veranderd.

Benaderd vanuit belangrijke thema's waarin vrouwen actief de stad verrijken, belicht dit boek zowel de strijd als de triomfen van vrouwen. De resulterende veertien thematische hoofdstukken belichten vrouwenverhalen uit heden en verleden: van het verschil tussen vrouwelijke 'dwarsliggers' en 'baanbrekers', tot het belangrijke werk dat 'voorvechters' en 'beleidsmakers' verrichten.

Aan elk hoofdstuk is een illustratieve selectie quotes toegevoegd uit odes van het project *Vrouwen van Amsterdam – een ode*, dat het museum in 2024 lanceerde. In dit project werd het publiek uitgenodigd odes in te sturen voor vrouwen die niet mogen ontbreken in het verhaal van de stad, of voor vrouwen die meer zichtbaarheid verdienen. Inmiddels zijn er meer dan zeshonderd odes verzameld, te vinden op de website van het Amsterdam Museum.

De opgenomen ode-citaten geven een tastbaar beeld van vrouwen die Amsterdam mede vormgaven of dit nog steeds doen – van bekende personen tot vrouwen die nog vaak onzichtbaar blijven. De citaten zijn niet gekozen omdat ze de bekendste of belangrijkste voorbeelden zijn, maar omdat de selectie odes per hoofdstuk tonen hoe vrouwen, bijvoorbeeld als 'makers' of 'kennisverrijkers', de stad op uiteenlopende manieren beïnvloeden.

Elk themahoofdstuk heeft een kleur. Vrouwen die voor meer dan één themahoofdstuk illustratief zijn worden dan ook met meerdere kleuren gemarkeerd; corresponderend met de kleuren van de hoofdstukken waar zij toe kunnen behoren. Het laatste hoofdstuk ‘duizendpoten’ is gewijd aan de veelzijdigheid van de vrouwen van Amsterdam.

Het vertellen van het verhaal van de stad is een continu proces. Dit boek presenteert dan ook een bescheiden, maar belangrijke greep uit de vele voorbeelden van vrouwen die het verhaal van Amsterdam rijker maken. Het publieksboek dient als viering van de vrouwen van Amsterdam, als herinnering, als inspiratie én als uitnodiging om zelf verder te kijken, te bevragen en te onderzoeken welke bijdragen van vrouwen aan de stad Amsterdam niet mogen worden vergeten – nu en in de toekomst.

DOOR
EMMA VAN BIJNEN, HOOFDREDACTEUR

Voorwoord	8
Inleiding	13
1. Dwarsliggers	19
2. Feministen	31
3. Voorvechters	47
4. Beschermers	59
5. Baanbrekers	71
6. Beleidsmakers	85
7. Gemeenschapsvormers	97
8. Zorgdragers	109
9. Kennisverrijkers	123
10. Cultuurhoeders	135
11. Ondernemers	149
12. Titanen	163
13. Makers	175
14. Duizendpoten	189
Eindnoten	196
Beeldcolofon	200
Colofon	203

Dwarsliggers zijn vrouwen die tegen de stroom in gaan. Deze vrouwen treden in hun levenskeuzes bewust of onbewust buiten de norm. Dwarsliggen gaat minder om wat je daadwerkelijk doet, maar meer om wie je bent. In een maatschappij waar nog altijd veel in hokjes gedacht wordt, passen die hokjes niet iedereen even goed. Jezelf zijn in een maatschappij die andere regels aan jou voorschrijft is daarom een dappere daad. Dit hoofdstuk gaat over vrouwen die zichzelf durven zijn en geen gehoor geven aan de beperkende geldende normen.

DOOR

ANNICK BACKELANDT EN MARTIJN JANSSENS

Iedere maatschappij heeft regels die aangeven wat normaal is. Veel van deze regels zijn ergens vastgelegd, bijvoorbeeld in wetten, statuten en grondrechten. Maar dit geldt niet voor alle regels. Sommige regels staan nergens vastgelegd, zoals dat je bij de kassa achter in de rij aansluit, of dat je niet met volle mond praat. We volgen deze regels bijna uit gewoonte. Ondanks dat we er vaak niet bij stilstaan, hebben ze veel invloed op ons dagelijks leven.

Normen—Deze kunnen gezien worden als de grammatica die voorschrijft hoe we met elkaar samenleven.⁵ Net zoals grammatica doet op het gebied van taal, vertellen normen ons wat we wel of niet zouden moeten doen in onze samenleving.

Deze ongeschreven regels zijn er ook voor hoe mensen zich uiten, eruit zien en zich gedragen. Zo verwacht men in Nederland

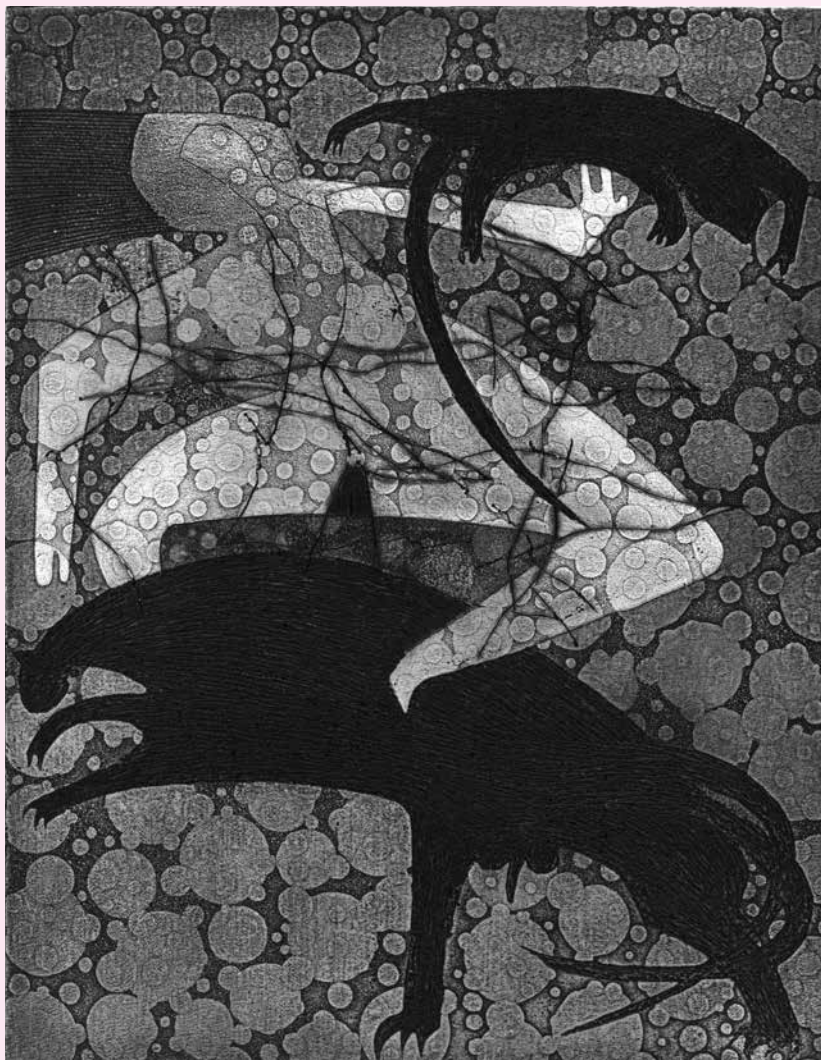
bijvoorbeeld dat een man op een bruiloft in pak verschijnt en een vrouw in een jurk, en dat meisjes met poppen spelen, maar niet met dinosaurussen. Deze ongeschreven regels noemen wij **normen**.

Deze normen pakken niet altijd even eerlijk uit; zo lijkt het nog altijd normaal te worden gevonden dat vrouwen opdraaien voor het merendeel van het huishoudelijke werk, en levert een hoog aantal bedpartners bij mannen vaak een andere

maatschappelijke reactie op dan bij vrouwen. Ook wordt het normaal gevonden dat je als vrouw je lichaamshaar scheert, met je benen over elkaar zit en dat je parttime gaat werken zodra je moeder wordt. Het lijkt überhaupt normaal gevonden te worden dat je als vrouw moeder wordt, of op zijn minst moeder wil worden. Deze verwachtingen kunnen door de tijd heen veranderen. Soms worden normen daardoor soepeler of juist strikter. Zo werd het scheren van lichaamshaar voor vrouwen steeds gebruikelijker vanaf 1930, maar werd dit pas echt de norm rond 1950.¹ Een ander voorbeeld is dat het tot het eind van de jaren '50 de norm was dat gehuwde vrouwen geen eigen uitgaven mochten doen. Voor het aanschaffen van spullen hadden gehuwde vrouwen toestemming nodig van hun man. Dat vrouwen geen eigen bankrekening mochten hebben was zelfs in de wet vastgelegd.²

Vaak volgen we deze normen, hoewel ze niet altijd even eerlijk zijn. Waarom we ze volgen is echter lang niet altijd duidelijk. Het antwoord hierop lijkt simpel: *we doen dit omdat het zo hoort*. Maar normen ontstaan niet in een vacuüm. Ze staan in nauw verband met – en zijn vaak het gevolg van – diepgewortelde **ideologieën** die

ODE AAN

Interpretatie van de
'waanbeelden' van Meyns
Cornelisdochter door
Harry van Kruiningen.

Harry van Kruiningen,
*Het heksenproces van
Meijns van Purmerend*
(originele titel), ca. 1970.
Uit de serie *Leven en
Willekeur*, nr. 20 van 33.

MEYNS CORNELISDOCHTER

ODE AAN MEYNS CORNELISDOCHTER
DOOR ALMA MATHIJSEN

Uw leven is een sage geworden. Wanneer ik erover lees kan ik mezelf niet inhouden om u aan de mouw te trekken om te vragen wat waar is en wat niet. Toen u nog een dienstbode was, en iedereen uit huis was, zou de deur plotseling open zijn geknald. Twaalf katten snelden naar binnen en verzamelden zich rond uw stoel, waar u zojuist nog bezig was met een breiwerkje. Poot in poot dansten de katten om u heen. Volgens de legende was u verstijfd van schrik, maar dansten de dieren maar liefst een half uur lang door de kamer. Dat lijkt me lang. Zeker om zo lang verstijfd van schrik te blijven. Wilde u op een gegeven moment niet toch meedansen?

Als u in het heden geleefd had, dan noemden we u een schrijver. Dan verslonden de mensen uw boeken over een groep losgeslagen katers die vrouwen terroriseerden. En wanneer de lezers vroegen hoe u toch op al die ideeën kwam, dan zei u op kalme toon zonder te knippen: ik heb het allemaal met mijn eigen ogen gezien. En niemand die het over de duivel had, niemand die u hallucinant of geestesziek zou noemen. U was een schrijver, niets meer, niets minder.

Meyns Cornelisdochter (geboortjaar onbekend-1555) was een dienstmeid uit Purmerend. Nadat ze was opgepakt en gemarteld omdat ze vreemde verschijningen zag, bekende zij met de duivel te hebben geslapen. Ze werd daarom voor tovenarij berecht en verbrand. Haar verhaal illustreert aan de ene kant de bereidheid van de Amsterdamse maatschappij om af te straffen wat men niet begrijpt, maar aan de andere kant illustreert haar verhaal ook verandering. Want ondanks dat vrouwenhaat nog steeds veel voorkomt, en vrouwen nog steeds worden afgestraft voor het bewandelen van paden buiten de norm, vond in 2023 in Nederland een herdenking van de heksenjachten plaats. Op verschillende plekken werden witte bloemen neergelegd om de slachtoffers van de heksenjachten te gedenken, zo ook in Amsterdam.

Eerste golf

(circa 1870 – 1920)

Focust op vrouwenkiesrecht, toegang tot onderwijs en arbeid, met nadruk op wettelijke gelijkheid en zichtbaarheid in het publieke leven.

1871
1879
1894
1898
1919

Publicatie van 'Ongehuwde Moeders' door Mina Kruseman, een vroege feministische aanklacht.
Aletta Jacobs wordt de eerste vrouwelijke arts in Nederland.
Oprichting van de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht door Wilhelmina Drucker en Aletta Jacobs.
Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid wordt georganiseerd.
Vrouwen krijgen actief kiesrecht.

Tweede golf

(circa 1960 – 1980)

Richt zich op gelijke kansen in werk, seksualiteit en relaties, met aandacht voor zorgongelijkheid, lichamelijke autonomie en de structurele rol van gender – én met de opkomst van vrouwen van kleur die het witte feminisme bekritisieren.

1967
1970
1970
1975
1981
1983
1989

Publicatie van 'Het onbehagen bij de vrouw' door Joke Smit, een startsein voor de tweede feministische golf.
Oprichting van Dolle Mina, een radicale feministische actiegroep die streed voor abortusrecht, seksuele vrijheid en gelijke behandeling.
Oprichting van Man Vrouw Maatschappij (MVM), een invloedrijke feministische actiegroep met als belangrijkste doel het bevorderen van gelijke rechten en kansen voor vrouwen in alle lagen van de samenleving.
Eerste grote demonstratie voor het recht op abortus in Nederland.
Abortus wordt gedeeltelijk gelegaliseerd en in 1984 definitief vastgelegd in de Wet Afbreking Zwangerschap.
Vrouwen van kleur, waaronder Julia da Lima, bekritisieren het gebrek aan aandacht voor racisme binnen de dominante feministische beweging. Ze benadrukken dat de strijd voor vrouwenrechten ook oog moet hebben voor de ervaringen van Zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen. Dit leidt tot de opkomst van een zelfstandige beweging met eigen organisaties, netwerken en publicaties, zoals *Umoja*.
De Amerikaanse jurist Kimberlé Crenshaw introduceert de term 'intersectionaliteit', voor het samenvallen van onderdrukingsvormen zoals racisme, seksisme en klassisme. Dit sluit aan bij inzichten van Zwarte en migrantenfeministen in Nederland uit de jaren '80.

1991

Oprichting van Zij-kant, een feministische lobbygroep voor geijkte kansen.

2001

Nederland wordt het eerste land ter wereld dat het huwelijk openstelt voor paren van hetzelfde geslacht.

Derde golf

(circa 1990 – 2010)

Kenmerkt zich door een diversiteit aan feministische stromingen, aandacht voor intersectionaliteit, identiteit en zelfexpressie, en de eerste centrale plek voor thema's als racisme, seksualiteit en klasse binnen het feminisme.

Neoliberaal feminisme—
Een feministische stroming met een liberaal economisch gedachtegoed. Deze stroming uit weinig kritiek op bestaande patriarchale structuren en focust vooral op individueel succes. Hiermee benadrukt liberaal feminisme persoonlijke verantwoordelijkheid boven structurele achterstelling.

2014

WOMEN Inc. brengt grootschalige loonkloof-onderzoeken in Nederland onder de aandacht en lanceert campagnes over ongelijke kansen op de werkvloer.

2014

Publicatie van #GirlBoss door Sophia Amoruso, dat vrouwen aanmoedigt om te winnen binnen het bestaande systeem.

Wordt een wereldwijde bestseller en symbool van **neoliberaal feminisme**.

2017

#MeToo-beweging krijgt wereldwijd en in Nederland momentum.

2018

De Bovengrondse, een feministische actiegroep, wordt opgericht

en zet zich in voor zaken als seksueel geweld en gendergelijkheid.

2023

De Wet Gelijke Beloning wordt aangescherpt om loon-discriminatie tegen te gaan.

Vierde golf

(2010 – heden)

Wordt gedragen door digitaal activisme, met nadruk op seksueel geweld, representatie, loonkloof en inclusiviteit – en maakt feminisme zichtbaar in zowel activistische als mainstream contexten.

ODE AAN

Interpretatie van Evy Poetiray als
voorvechter van de onafhankelijkheid
van Indonesië door Djenné Fila.

Djenné Fila,
illustratie van Evy Poetiray, 2025.

EVY POETIRAY

ODE AAN EVY POETIRAY
DOOR STICHTING CERITA FAKTA

Evy Poetiray is actief lid van Perhimpoean Indonesia (PI), de Indonesische antikoloniale studentenvereniging in Nederland die vanaf het begin van de oorlog in verzet komt tegen de Duitse bezetting.

Na de bevrijding wordt Poetiray landelijk secretaris van de studentenvereniging. Via de Communistische Partij Nederland (CPN) is de PI betrokken bij het verzet tegen het Nederlandse plan om de Indonesische Onafhankelijkheid van 1945 met militair geweld terug te draaien. Poetiray is een fervent pleitbezorger voor een onafhankelijk Indonesië, bekend door de slogan:

‘Erken de Republiek!’

‘Volk van Nederland, zijt Gij bereid het zelfbeschikkingsrecht van het volk van Indonesië voor honderd procent te erkennen?’ Dat vroeg Evy Poetiray, als bestuurslid van Perhimpoean Indonesia, op 2 februari 1946 in de Markthallen in Amsterdam. Het antwoord uit de zaal luidde volmondig: ‘ja’.

Evy Poetiray (1918–2016) was een Indonesisch-Nederlandse verzetsstrijder en antikoloniale activiste. Ze groeide op in Soerabaja en verhuisde op jonge leeftijd naar Nederland, waar ze zich aansloot bij Indonesische studentenbewegingen en tijdens de Tweede Wereldoorlog actief was in het verzet. Ze bood onderdak aan onderduikers, verrichtte koeriersdiensten en sprak zich publiekelijk uit voor de Indonesische onafhankelijkheid. Na de oorlog keerde ze terug naar Indonesië, waar ze een nieuw leven opbouwde. Ze behield haar idealen, maar zweeg later over haar linkse verleden onder het bewind van Soeharto. Poetiray werd geroemd om haar moed, scherpe geest en haar rol als brug tussen de Nederlandse en Indonesische vrijheidsstrijd.

ODE AAN

Johanna Westerdijk met studenten C.P. Sluiter en Catherina Cool in het Laboratorium.

JOHANNA WESTERDIJK

ODE AAN JOHANNA WESTERDIJK
DOOR JAN DIJK

U kreeg in 1907 via prof. Went zomaar een kleine schimmelcollectie, afkomstig uit Indië, in handen. Een stuk of 50. In uw handen werd het in de loop van vijftig jaren met duizenden de grootste ter wereld. Onontbeerlijk voor de ontwikkeling van penicilline.

In 1917 werd u benoemd tot de eerste vrouwelijke hoogleraar van Nederland, in Utrecht. Daarvoor moest u kliffen overwinnen. Op de HBS was u als vrouw slechts 'toehoorder', zo ook op de universiteit waar u plant- en dierkunde deed. U moest er wel wat voor overhebben. In 1930 werd u ook nog buitengewoon hoogleraar in Amsterdam. Uw contact met de studenten was stimulerend.

U bent een klassiek voorbeeld voor de vrouwenemancipatie. 54 promovendi behaalden hun doctorstitel onder uw bezielende leiding. Onder hen was het percentage vrouwen wel heel erg groot. Velen brachten het ver in hun vak, tot hoogleraar aan toe. Een aantal verenigingen van vrouwelijke studenten en geleerden stonden onder uw leiding. Zeven vrouwelijke leerlingen van u ontrafelden, mede onder uw leiding, de iepziekte, nog altijd een plaag aan de Amsterdamse grachten. Dat ontrafelen lukt ze nooit, zeiden de heren. In het buitenland spreekt men nu van de *Dutch disease*.

Johanna Westerdijk (1883–1961) was een Nederlandse plantkundige en mycoloog (iemand die schimmels bestudeert). Na haar opleiding deed ze onderzoek naar planten en schimmels en werd ze hoogleraar binnen de plantenziektkunde aan zowel de Universiteit Utrecht als de Universiteit van Amsterdam. Westerdijk zette zich in voor vrouwelijke studenten en meer vrouwen in de wetenschap.

ODE AAN

De etalage van 'Schavemaker Melkslijterijen' in de Van der Hoopstraat in Amsterdam in de jaren 1950.

GRIETJE SCHAVEMAKER

ODE AAN GRIETJE SCHAVEMAKER
DOOR MARGRIET SCHAVEMAKER

Het lukte jullie met een beetje hulp om een derde ‘Schavemaker Melkslijterijen’ te starten in de Staatsliedenbuurt. Een echte keten dus, verspreid over Amsterdam. Met een eigen logo dat met sierlijke letters op het raam is geschilderd zie ik op de bewaarde foto’s. En een keramische kip in de etalage die een kleine attractie vormde in de buurt.

Ik kan me dat gewoon niet voorstellen: al die kinderen verzorgen, het huishouden doen en zes dagen in de week de winkel draaiend houden en dan ook nog een avond het zilver in de kerk poetsen. Was dat niet heel zwaar?

Ik begrijp dat je veel steun had van een aantal klanten en bevriende families. Je eigen zussen en ouders hadden het niet breed maar het gezin uit de Beemster waar je zo lang had gewerkt was succesvol en zag je als een dochter, en ook de broers van Gerrit sprongen bij. Maar bovenal werd je gesteund door het recht dat je als weduwe van een ondernemer had om de zaak ‘over te nemen’. Het recht van vrouwen op betaalde arbeid was toentertijd nogal dramatisch maar het ondernemerschap vormde daarop een gelukkige uitzondering.

Je was er ook echt trots op dat je een eigen zaak had. Je was een ondernemer in hart en nieren. En je ontleende status uit het middenstanderschap. Het bood je zelfstandigheid en ook een sociaal leven.

Grietje Schavemaker (1902–1969) werd in 1902 geboren in Bakkum. Op haar twaalfde vertrok ze uit Bakkum om ‘als meid’ te werken op een boerderij in de Beemster. In 1925 trouwde ze met Gerrit Schavemaker, met wie ze een melkwinkel had in de Van der Hoopstraat in Amsterdam. Na zijn overlijden nam zij de gehele verantwoordelijkheid over deze zaak op zich. Ze overleed in 1969.

COLOFON

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com, wbooks.com
i.s.m.

Amsterdam Museum
publications@amsterdammuseum.nl
amsterdammuseum.nl

Hoofdredacteur

Emma van Bijnen

Inleiding

Femke Halsema

Auteurs

Annick Backelandt, Martijn Janssens, Silke Kamp,
Lola Abbas, Jari Lemmers en Sigi Samwel

Redactie

Maren de Wit, Imara Limon, Tom van der Molen,
Thijs Boers, Vanessa Vroon-Najem en Mila Ernst

Redactionele en projectondersteuning

Annick Backelandt, Martijn Janssens,
Jari Lemmers, Catherine Wolfs en
Rosanne van Ballegooijen

Technische redactie en copy editing

Martijn van Bruggen en Jules Rosier

Beeldredactie

Martijn Janssens, Maren de Wit
en Joyce Edwards

Vormgeving

Marline Bakker

Illustraties

Djenné Fila

ISBN 978 94 625 8721 2

NUR 680, 693

DANKWOORD

Voor dit boek bedanken wij de vele partnerinstellingen waarmee we hebben samengewerkt voor het project *Vrouwen van Amsterdam – een ode*. In het specifiek bedanken wij de partners die hebben bijgedragen aan de verwezenlijking van dit boek:

Geheugen van Oost, Sint Jansschool, Stichting Cerita Fakta, Universiteit van Amsterdam Neerlandistiek, Vrije Universiteit Sociologie, De Zaak Muurbloem.

Daarnaast bedanken wij de volgende fondsen die hebben geholpen bij de totstandkoming van deze publicatie:

Het Amsterdam Museum wordt structureel ondersteund door Gemeente Amsterdam, VriendenLoterij en ELJA Foundation. Het project *Vrouwen van Amsterdam – een ode* is tot stand gekomen met steun van het Cultuurfonds, Cultuurloket DigitALL, Mondriaan Fonds, Nederlands Letterenfonds, Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en Fonds 21.

Tot slot bedanken wij alle odeschrijvers, wier odes zijn opgenomen als tekstuele illustraties:

Alma Mathijssen, Tammie Schoots, Emma Waslander, Debra Knoop, Hedy d'Ancona, Esmee Hoogenberg, Hasnae el Fahim, Yasmine el Haddar, Ernesine Comvalius, Stichting Cerita Fakta, Clara Kroes, Mojdeh Feili, Jolanda Vader, Meijra Huitema, Carin te Hoonte, Anke Visser, Fank Verbeek, Hasret Emine, M.K. Turner, David Breebaart, Marella Karpe, Gershwin Bonevashia, Ayaan Abukar, Maria Dubbeldam, Nikki Pootjes, Kim, Daan Heerma van Voss, Jan Dijk, Caro Verbeek, K. Fontein, Dorine Maat, Bettemiek Grijs, Kübra Terzi, Hélène van Rossem, Margriet Schavemaker, Nathalie Emanuels, Oumaima el Mouden, Clara Kroes, Henk Penseel, Cody Orth, Roberto Luis-Martins